

บทที่ ๒

ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรม ของอำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่าน

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะให้ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของจังหวัดน่าน ประวัติความเป็นมาของอำเภอเฉลิมพระเกียรติและตำบลห้วยโก๋น ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในตำบลห้วยโก๋น รวมทั้งข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ บ้านห้วยโก๋น

๑. จังหวัดน่าน

๑.๑ ประวัติและความเป็นมาของจังหวัดน่าน

พื้นที่เขตจังหวัดน่านปรากฏร่องรอยการอยู่อาศัยของมนุษย์มาช้านานแล้ว เนื่องจากได้มีการค้นพบหลักฐานเครื่องมือเครื่องใช้ของคนก่อนประวัติศาสตร์ ตั้งแต่สมัยหินเก่า และสมัยหินกลาง (ราว ๒๐๐,๐๐๐ – ๗,๐๐๐ ปี) สมัยหินใหม่ (ราว ๕,๐๐๐ – ๓,๐๐๐ ปี) เรื่อยมาจนถึงยุคโลหะ (ราว ๒,๐๐๐ – ๑,๓๐๐ ปี) ตามบริเวณที่ลาดไหล่เขา และที่ราบใกล้กับลำน้ำหลายสาย เช่น ที่ราบทางตอนบนแถบอำเภอปัว ที่ราบทางตอนล่างในเขตอำเภอเมือง และอำเภอนาน้อย

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนสมัยประวัติศาสตร์จากหลักฐานทางตำนาน และพงศาวดาร พอจะอนุมานได้ว่า เริ่มต้นขึ้นในราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ โดยกลุ่มชนชาวไทยกลุ่มหนึ่งภายใต้การนำของพระยาภูคาได้ครอบครองพื้นที่ราบทางตอนบน ต่อมาเจ้าขุนฟองเจ้าผู้ครองนครเขือสายราชวงศ์ภูคาจึงได้สร้างเมืองปัว หรือ “วรนคร” ขึ้น ราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ เพื่อเป็นศูนย์กลางการปกครองหัวเมืองและหมู่บ้านเล็กๆ ที่กระจายกันอยู่ตามบริเวณที่ราบใกล้เคียง ล่วงมาจนถึงปลายศตวรรษที่ ๑๙ เจ้าพระยาการเมืองจึงได้ย้ายเมืองลงมาตั้งใหม่ในบริเวณที่ราบตอนล่าง ระยะแรกตั้งมั่นอยู่ที่เวียงภูเพียงแช่แห้ง ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำน่าน บริเวณที่ตั้งขององค์พระธาตุแช่แห้ง ภายหลังเกิดความแห้งแล้ง ขาดแคลนน้ำ พระยาผากองโอรสพระยาการเมืองจึงย้ายมาตั้งเมืองน่านขึ้นทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่านเมื่อปีพ.ศ.๑๘๑๑ และใช้เมืองน่านเป็นศูนย์กลางการปกครองหัวเมืองในเขตนครรัฐนี้แทนเมืองปัว การอยู่อาศัยของประชาชนในเมืองน่านแม้ว่าจะมีการอพยพโยกย้ายละทิ้งตัวเมืองไปเป็นครั้งคราว เพราะภัยจากสงครามและภัยธรรมชาติ เมืองน่านก็ยังมีผู้คนอยู่อาศัยสืบเนื่องมาจนกระทั่งทุกวันนี้ (สุรศักดิ์ ศรีสำออง, ๒๕๓๐: ๔๐)

๑.๒ สภาพทั่วไปของจังหวัดน่าน

ที่ตั้งและอาณาเขต

จังหวัดน่านตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของภาคเหนือ บริเวณเส้นรุ้งที่ ๑๘ องศา ๔๖ ลิปดา ๓๐ พิลิปดา เส้นแวงที่ ๑๐๐ องศา ๔๖ ลิปดา ๔๔ พิลิปดา อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครตามเส้นทางหลวงแผ่นดินเป็นระยะทางประมาณ ๖๕๐ กิโลเมตร

จังหวัดน่านมีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดและประเทศใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
ทิศใต้	ติดกับ จังหวัดอุตรดิตถ์และจังหวัดแพร่
ทิศตะวันออก	ติดกับ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
ทิศตะวันตก	ติดกับ จังหวัดเชียงราย และพะเยา

สภาพภูมิประเทศ

สภาพพื้นที่ของจังหวัดน่านส่วนใหญ่เป็นภูเขาและป่าไม้ พื้นที่ราบมักเป็นพื้นที่แคบ ๆ ขนานกับลำน้ำในหุบเขา โดยมีเทือกเขาผีปันน้ำ และเทือกเขาหลวงพระบางรายล้อมอยู่โดยรอบ ภูเขาที่สำคัญในเทือกเขาทั้งสองนี้ ได้แก่ คอยหลวง คอยวาว คอยผาจิ คอยหลง คอยภูแว และ คอยขุนน้ำน่าน เป็นต้น

แหล่งน้ำทางธรรมชาติที่ชาวน่านใช้ทำการเกษตรกรรมได้แก่ แม่น้ำน่าน ลำน้ำสา ลำน้ำว้า ลำน้ำสมุน ลำน้ำแหง ลำน้ำละ และลำน้ำปัว

สภาพภูมิอากาศ

ลักษณะภูมิอากาศทางจังหวัดน่าน มีความแตกต่างกันของฤดูกาลอย่างชัดเจนเนื่องจากที่ตั้งของจังหวัดน่านอยู่ภายในทวีปห่างไกลจากทะเลมีทิวเขากั้นทำให้อากาศถ่ายเทไม่สะดวก นอกจากนี้สภาพภูมิประเทศเป็นหุบเขาและเทือกเขากั้นทิศทางลมมรสุม ปัจจัยดังกล่าวทำให้ฤดูร้อนมีระยะเวลาค่อนข้างสั้น ฤดูฝนมีฝนตกหนักในเดือนสิงหาคมและกันยายน ฤดูหนาวมีอากาศหนาวที่สุดประมาณเดือนธันวาคม

การปกครองและประชากร

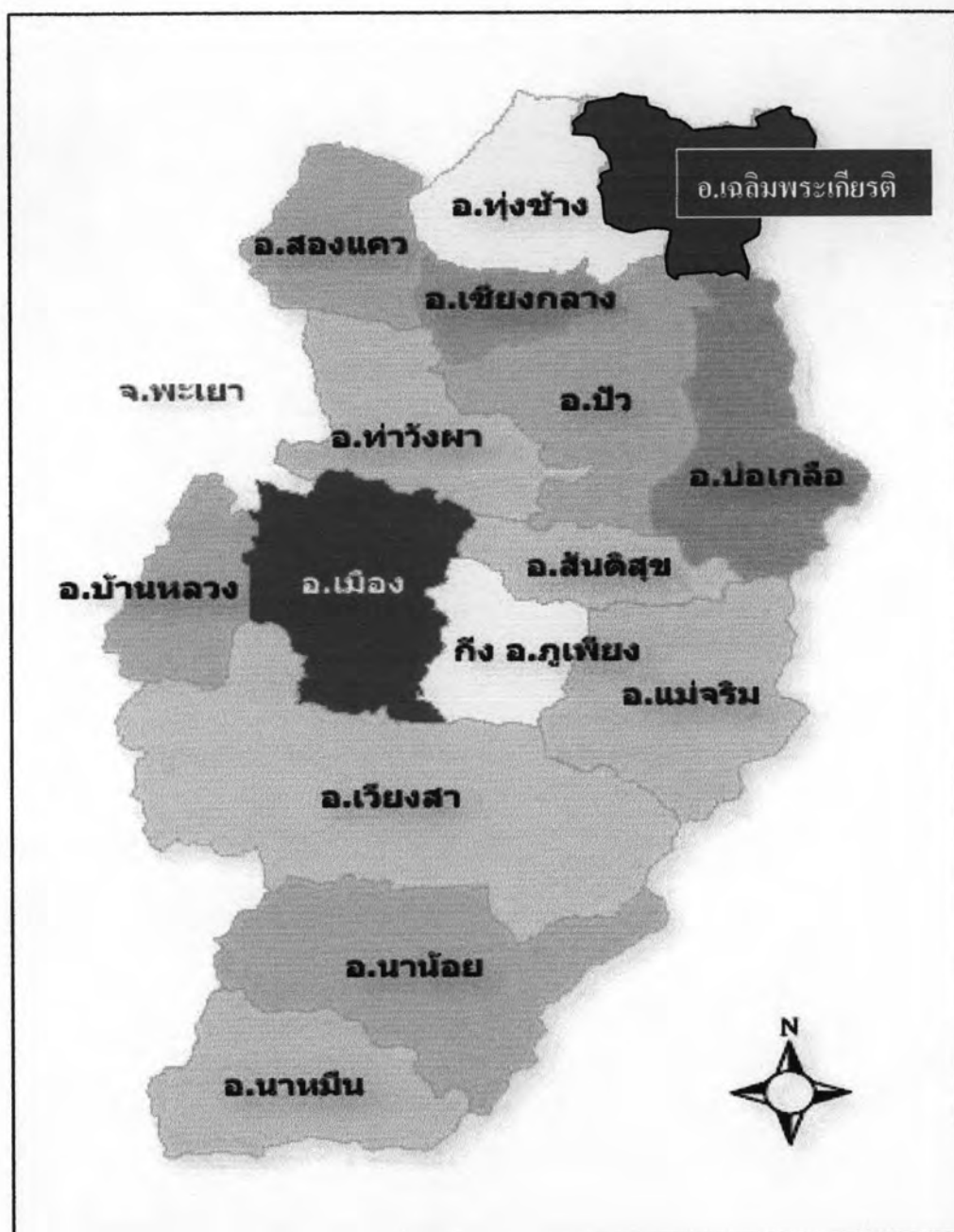
จังหวัดน่าน แบ่งการปกครองออกเป็น ๑๔ อำเภอ กับ ๑ กิ่งอำเภอ คือ อำเภอเมือง อำเภอนาน้อย อำเภอเวียงสา อำเภอนาหมื่น อำเภอสองแคว อำเภอบ่อเกลือ อำเภอแม่จริม อำเภอ

บ้านหลวง อำเภอสันติสุข อำเภอท่าวังผา อำเภอปัว อำเภอเชียงกลาง อำเภอทุ่งช้าง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ และกิ่งอำเภอภูเพียง

ประชากรจังหวัดน่านในปัจจุบันส่วนใหญ่เป็นชาวไทยเหนือ หรือคนเมือง นอกจากนี้ยังมีชาวไทยกลุ่มอื่น ๆ รวมทั้งชาวเขาอาศัยอยู่ตามที่ราบและเทือกเขาสูงอีกเป็นจำนวนมาก อาทิ ไทลื้อ ไทลื้อเหาะ ม้ง (แม้ว) เย้า (เมี่ยน) ขมุ ถิ่น ลัวะ และผีตองเหลือง (มาลبری)

ในอดีตนั้นเมืองน่านมีอาณาเขตครอบคลุมไปถึงเขตอำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา และบริเวณเมืองเงิน ประเทศลาวอันเป็นที่ซึ่งชาวไทยลื้อตั้งถิ่นฐานอยู่โดยทั่วไป จากประวัติความเป็นมาเช่นนี้ จึงทำให้หลายท่านเชื่อว่าแบบแผนการดำเนินชีวิตของชาวเมืองที่ปรากฏในปัจจุบันน่าจะมีพื้นฐานมาจากวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทลื้อ ส่วนหนึ่งอาจจะดูได้จากลักษณะสถาปัตยกรรมการก่อสร้างโบสถ์วิหาร และอารามหลายแห่งในจังหวัดน่าน และจังหวัดพะเยา เช่น โบสถ์วัดพระธาตุแช่แห้ง โบสถ์วัดภูมินทร์และโบสถ์วัดหนองบัว ซึ่งมีลักษณะการลาดลงมาเป็นขั้นๆหรือจุดศูนย์กลางของหลังคาโบสถ์ที่นิยมทำเป็นหางพญานาคไขว้กัน อีกทั้งบานหน้าต่างก็มีขนาดเล็ก นอกจากนี้ยังพบว่ามีประเพณีหลายอย่างของไทลื้อที่อาจเป็นเค้าแบบให้กับลัทธิธรรมเนียมในเมืองน่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประเพณีการแข่งขันเรือ เล่ากันว่าไทลื้อในสิบสองปีนาจัดประเพณีนี้ขึ้นเป็นประจำทุกปี หัวเรือแข่งแกะสลักเป็นรูปหัวมังกรคล้ายกันกับลักษณะเรือแข่งเมืองน่านทุกวันนี้ (กรมศิลปากร, ๒๕๓๐: ๔๒)

แผนที่จังหวัดน่าน

ที่มา : <http://us.geocities.com/sawasdeenana/map.htm>

๒. อำเภอลดติมพระเกียรติ

๒.๑ ประวัติและความเป็นมาของอำเภอลดติมพระเกียรติ

อำเภอลดติมพระเกียรติ จังหวัดน่าน ได้รับการประกาศจัดตั้งให้เป็นอำเภอกรณีพิเศษโดยไม่ผ่านการเป็นกิ่งอำเภอก่อน เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๑๕ เพื่อเป็นการเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาสฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี ประกาศในราชกิจจานุเบกษา ฉบับที่ ๑๑๓ ตอนที่ ๖๒ ก หน้า ๑ ลงวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๑๕ โดยแยกตำบลห้วยโก๋น ออกจากอำเภอทุ่งช้าง และตำบลขุนน่าน ออกจากอำเภอบ่อเกลือมารวมกันเป็นอำเภอลดติมพระเกียรติ ซึ่งประกาศจัดตั้งพร้อมกัน ๕ จังหวัด ทั่วประเทศ คือ จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดสระบุรี และจังหวัดน่าน

คำขวัญประจำอำเภอลดติมพระเกียรติ คือ น้ำตกวังเปียนเคียงคู่ ฐานสู้รบเหล่าผู้กล้า
ลดติมพระเกียรติเทียมฟ้า คู่แหล่งการค้าชายแดน

๒.๒ สภาพทั่วไปของอำเภอลดติมพระเกียรติ

ที่ตั้งและอาณาเขต

พื้นที่อำเภอลดติมพระเกียรติมีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
ทิศใต้	ติดกับ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน
ทิศตะวันออก	ติดกับ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
ทิศตะวันตก	ติดกับ อำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน

สภาพภูมิประเทศ

สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่ของอำเภอลดติมพระเกียรติเป็นภูเขาสูงชันสลับซับซ้อนมีทรัพยากรป่าไม้อุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งต้นกำเนิดแม่น้ำลำห้วยหลายสาย รวมกันเป็นต้นกำเนิดแม่น้ำน่าน อำเภอลดติมพระเกียรติ มีเนื้อที่ทั้งหมด ๕๑๘.๗ ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ ๓๒๔,๑๘๘ ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่ภูเขาสูงประมาณร้อยละ ๘๕ พื้นที่น้ำร้อยละ ๒ พื้นที่ราบเชิงเขาร้อยละ ๘ ของพื้นที่ทั้งหมด อยู่เหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง ประมาณ ๕,๐๐๐ เมตร พื้นที่ของอำเภอลดติมพระเกียรติ อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าดอยภูคา ป่าผาแดง เขตอุทยานแห่งชาติดอยภูคา

สภาพภูมิอากาศ

เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเทือกเขาสูงชัน และอยู่ใกล้กับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนจีน ทำให้มีอากาศหนาวจัด เพราะได้รับอิทธิพลจากมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ จากประเทศจีน ฤดูฝน ฝนจะตกปานกลาง ฤดูร้อนอากาศค่อนข้างเย็นสบาย มีคุณภาพอากาศอยู่ในเกณฑ์ที่ดี

การคมนาคม

อำเภอเฉลิมพระเกียรติ มีเส้นทางคมนาคม จากจังหวัด ๒ เส้นทาง คือเส้นทางหลวงหมายเลข ๑๐๘๐ จากอำเภอบ่อเกลือ ประมาณ ๕๐ กิโลเมตร หรือเส้นทางหลวงหมายเลข ๑๐๘๑ จากอำเภอทุ่งช้าง ๔๕ กิโลเมตร จากตัวจังหวัดน่าน มาทางอำเภอบ่อเกลือ ระยะทางประมาณ ๑๘๐ กิโลเมตร จากตัวจังหวัดน่านมาทางอำเภอทุ่งช้าง ระยะทาง ประมาณ ๑๔๔ กิโลเมตร

การปกครองและประชากร

อำเภอเฉลิมพระเกียรติเป็นอำเภอที่ ๑๔ ของจังหวัดน่าน แบ่งการปกครองออกเป็น ๒ ตำบล คือ ตำบลห้วยโก๋นและตำบลขุนน่านมีทั้งหมด ๒๒ หมู่บ้าน คือ

๑. ตำบลห้วยโก๋น มี ๗ หมู่บ้าน ดังนี้

- หมู่ที่ ๑ บ้านห้วยโก๋น
- หมู่ที่ ๒ บ้านสบปิ่น
- หมู่ที่ ๓ บ้านห้วยดง
- หมู่ที่ ๔ บ้านปิ่น
- หมู่ที่ ๕ บ้านปางหก
- หมู่ที่ ๖ บ้านใหม่ไชยณรงค์
- หมู่ที่ ๗ บ้านห้วยทรายขาว

๒. ตำบลขุนน่าน มี ๑๕ หมู่บ้าน ดังนี้

- หมู่ที่ ๑ บ้านห้วยกานต์
- หมู่ที่ ๒ บ้านเปียงก่อ
- หมู่ที่ ๓ บ้านด่าน
- หมู่ที่ ๔ บ้านเปียงซ้อ
- หมู่ที่ ๕ บ้านนาคุ
- หมู่ที่ ๖ บ้านห้วยฟอง
- หมู่ที่ ๗ บ้านสะจุก
- หมู่ที่ ๘ บ้านสะแกียง

- หมู่ที่ ๘ บ้านห้วยปุด
- หมู่ที่ ๑๐ บ้านกัวจันทร์
- หมู่ที่ ๑๑ บ้านน้ำช้างพัฒนา
- หมู่ที่ ๑๒ บ้านน้ำรีพัฒนา
- หมู่ที่ ๑๓ บ้านบวคหญ้า
- หมู่ที่ ๑๔ บ้านบวคอุ้ม
- หมู่ที่ ๑๕ บ้านห้วยเตี้ย

ข้อมูลของฝ่ายปกครอง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ ประจำเดือน เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๐ ระบุว่า จำนวนประชากรของอำเภอเฉลิมพระเกียรติ แบ่งเป็น ชาย ๔,๖๕๖ คน หญิง ๔,๕๔๓ คน รวมทั้งสิ้น ๙,๑๙๙ คน จำนวน ๒,๕๓๘ ครัวเรือน

ประชากรในอำเภอเฉลิมพระเกียรติประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ดังนี้

๑. ไทลื้อ ได้แก่ ประชากรบ้านห้วยโก้น
๒. ลัวะ (ถิ่น) ได้แก่ ประชากรบ้านสบปิ่น บ้านห้วยดง บ้านห้วยทรายขาว บ้านห้วยกานต์ บ้านเปียงซ้อ บ้านห้วยฟอง บ้านสะจุก บ้านสะแกียง บ้านห้วยปุด บ้านกัวจันทร์ บ้านน้ำช้างพัฒนา บ้านน้ำรีพัฒนา บ้านบวคหญ้า บ้านบวคอุ้ม และ บ้านห้วยเตี้ย
๓. ขมุ ได้แก่ ประชากรบ้านใหม่ไชยณรงค์
๔. หะ (เฮาะ) ได้แก่ ประชากรบ้านปิ่นและบ้านปางหก
๕. คนเมือง ได้แก่ ประชากรบ้านเปียงก่อ บ้านด่าน และบ้านนาคู

แม้ประชากรในเขตอำเภอเฉลิมพระเกียรติจะมีหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ แต่ประชากรกลุ่มใหญ่ของอำเภอคือ กลุ่มชาติพันธุ์ลัวะ โดยมีจำนวนประชากรคิดเป็น ๘๘ เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมด และเป็นกลุ่มชนที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ขมุมากกว่ากลุ่มอื่น ๆ รวมทั้งยังมีรูปแบบของวัฒนธรรม ธรรมเนียมประเพณีที่คล้ายคลึงกัน สามารถสื่อสารกันได้ด้วยภาษาถิ่นของกลุ่มตน เกี่ยวข้องกันด้วยการแต่งงาน เช่นเดียวกับกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อซึ่งจะมีความสัมพันธ์อันดีกับชาวหะ เนื่องจากในอดีตได้มีชาวหะส่วนหนึ่งอพยพมาจากบ้านน้ำเลียง และเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ในหมู่บ้านห้วยโก้นอันเป็นเขตชุมชนของชาวไทลื้อ ในขณะที่คนเมืองบ้านเปียงก่อ บ้านด่านและบ้านนาคู คือกลุ่มชนที่ดำเนินชีวิตอยู่บนภูเขาสูงท่ามกลางหมู่บ้านชาวลัวะที่อยู่รายรอบ แต่กลับไม่ละทิ้งวิถีการประกอบอาชีพแบบคนเมือง นั่นคือ การทำนา ในบริเวณพื้นที่ใกล้ฝั่งแม่น้ำน่าน

๓. ตำบลห้วยโก๋น

๓.๑ ประวัติและความเป็นมาของตำบลห้วยโก๋น

ตำบลห้วยโก๋น เดิมขึ้นอยู่กับอำเภอทุ่งช้าง เป็นดินแดนที่มีชนพื้นเมืองเดิม คือ ชนเผ่าขมุ และชนเผ่าลาว อาศัยอยู่ก่อนที่ชาวไทยที่จะมีการอพยพย้ายถิ่นเพื่อหนีภัยสงคราม และหนีการกดขี่ของรัฐบาลฝรั่งเศสในประเทศลาว เข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านห้วยโก๋นเมื่อประมาณปี พ.ศ.๒๔๗๘ จนกระทั่งในปี พ.ศ.๒๕๓๕ มีการจัดตั้งอำเภอกรณีพิเศษ ตำบลห้วยโก๋นจึงถูกแยกมาอยู่ในเขตปกครองของอำเภอเฉลิมพระเกียรติ

๓.๒ สภาพทั่วไปของตำบลห้วยโก๋น

ตำบลห้วยโก๋นเป็นศูนย์กลางของหน่วยราชการต่างๆ ที่สำคัญของอำเภอเฉลิมพระเกียรติ คือ ที่ว่าการอำเภอ สถานีตำรวจ โรงเรียนมัธยมประจำอำเภอ (โรงเรียนมัธยมพระราชทานเฉลิมพระเกียรติ) โรงเรียนขยายโอกาส (โรงเรียนบ้านห้วยโก๋น) โรงพยาบาล สำนักงานสาธารณสุขอำเภอ/ตำบล อนุสรณ์สถานวีรกรรม ๑๗ ทหารกล้า ตลาดชายแดน ไทย-ลาว วัดห้วยโก๋น สำนักสงฆ์ บ้านใหม่ไชยณรงค์

ตำบลห้วยโก๋นแบ่งเขตการปกครองออกเป็น ๗ หมู่บ้าน ดังนี้

- หมู่ที่ ๑ บ้านห้วยโก๋น
- หมู่ที่ ๒ บ้านสบปิ่น
- หมู่ที่ ๓ บ้านห้วยคอง
- หมู่ที่ ๔ บ้านปิ่น
- หมู่ที่ ๕ บ้านปางหก
- หมู่ที่ ๖ บ้านใหม่ไชยณรงค์
- หมู่ที่ ๗ บ้านห้วยทรายขาว

จำนวนประชากร แบ่งเป็นชาย ๑,๔๓๔ คน หญิง ๑,๓๕๐ คน รวมทั้งสิ้น ๒,๗๘๔ คน
จำนวน ๕๗๔ ครัวเรือน (ข้อมูลปกครอง, เมษายน ๒๕๕๐)

ภาษาที่ใช้ในการสื่อสารในชาวตำบลห้วยโก๋น ถ้าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันส่วนใหญ่จะใช้ภาษาประจำถิ่น คือ บ้านห้วยโก๋น พูดภาษาไทย บ้านสบปิ่น บ้านห้วยคอง บ้านห้วยทรายขาว

พูดภาษาลัวะ บ้านปิ่น บ้านปางหกพูดภาษาเหาะ และบ้านใหม่ไชยณรงค์พูดภาษาขมุ แต่หากเป็นการสนทนากับคนต่างกลุ่มจะใช้ภาษาคำเมือง

๓.๓ ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ในตำบลห้วยโก๋น

กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่ตั้งถิ่นฐานและดำรงชีวิตอยู่ในตำบลห้วยโก๋น อำเภอเฉลิมพระเกียรติ มีอยู่ ๔ กลุ่มชาติพันธุ์ คือ ลัวะ ขมุ เหาะ และไทลื้อ

๓.๓.๑ กลุ่มชาติพันธุ์ลัวะ

ลัวะ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ทางภาคเหนือของประเทศไทย บริเวณชายแดนไทยและลาวในจังหวัดน่าน ขณะเดียวกันก็พบคนกลุ่มนี้ในประเทศลาว บริเวณชายแดนทางตะวันตกของแขวงไซยบุรี (Sayaboury) โดยคนกลุ่มนี้จะเรียกกลุ่มของตนว่า ฟ่าย (phay หรือ pray) หรือ ลัวะ (lua) คำเรียกชื่อบางชื่อของคนกลุ่มนี้ในประเทศลาว ตรงกับที่ชาวลัวะบางกลุ่มในจังหวัดน่าน เรียกตนเองว่า “ปรัย” หรือ “ลัวะปรัย” และยังพบกลุ่มที่เรียกตนเองว่า “มัล” หรือ “ลัวะมัล”

ชาวลัวะที่เมืองน่านนี้ นอกจากจะมีชื่อเรียกกลุ่มของตนหลายชื่อแล้ว ยังมีชื่อที่ทางราชการตั้งให้อีกว่า “ถิ่น” บางครั้งเรียก “ข้าถิ่น” อีกด้วย โดยนับว่าชนกลุ่มนี้เป็นคนท้องถิ่นที่อาศัยอยู่บริเวณต่าง ๆ ในจังหวัดน่านเป็นระยะเวลาอันยาวนานแล้วนั่นเอง (ภัททิยา ยิมเรวัต, ๒๕๔๑: ๕-๖)

กลุ่มชาติพันธุ์ลัวะที่อาศัยอยู่ในอำเภอเฉลิมพระเกียรติ เรียกว่า ลัวะฟ่าย หรือ ลัวะปรัย จัดเป็นชาวประชากรกลุ่มใหญ่ของอำเภอเฉลิมพระเกียรติ โดยเฉพาะในตำบลขุนน่าน มีประชากรลัวะอาศัยอยู่ถึง ๑๑ หมู่บ้าน ยกเว้น บ้านเปียงก่อ บ้านด่าน และบ้านนาคูที่มีประชากรเป็นคนเมือง รวมทั้งยังมีกลุ่มพัฒนาชาติไทยที่เคยเป็นสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์ และมีครอบครัวอยู่ในพื้นที่แถบนี้ หลงเหลืออยู่บ้าง สำหรับชาวลัวะในตำบลห้วยโก๋น มีประมาณ ๑,๒๐๐ คน โดยอาศัยอยู่ในเขต ๓ หมู่บ้านคือ บ้านสบปิ่น บ้านห้วยคง และบ้านห้วยทรายขาว

การแต่งกายของชาวลัวะ เนื่องจากผู้หญิงลัวะ ไม่มีฝีมือในการทอผ้า เสื้อผ้าส่วนใหญ่จะหาซื้อจากชาวไทลื้อ การแต่งกายจึงเลียนแบบชาวไทลื้อ ในปัจจุบันทั้งชายและหญิงลัวะมักจะแต่งตัวคล้ายคนเมืองทั่วไป

ภาษาที่ใช้ในการสื่อสาร คือ ภาษาลัวะ ซึ่งจัดอยู่ในตระกูลขอมมอญ - เขมร ของกลุ่มตระกูลภาษาออสโตรเอเชียติก ชาวลัวะในตำบลห้วยโก๋นใช้ภาษาลัวะในการสื่อสารระหว่างบุคคลในกลุ่มเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน เช่น ชาวขมุ แต่การที่ชาวลัวะในปัจจุบันมีการติดต่อกับคนพื้นราบหรือคนเมือง ดังนั้นจึงสามารถพูดภาษาคำเมือง รวมทั้งภาษาไทยกลางได้ด้วย

ชาวลัวะนับถือผีที่เรียกว่า “ปร็อง” ผีที่ชาวลัวะนับถือนี้มีทั้งผีตระกูล ผีบรรพบุรุษ ผีเรือน ผีประจำหมู่บ้าน ผีเจ้าที่ ผีไร่ แต่ละผีจะมีข้อห้าม ข้อปฏิบัติ ตลอดจนงานเช่นไหว้แตกต่างกันออกไป

ประเพณีและวัฒนธรรมที่สำคัญของชาวลัวะ คือ

๑. ประเพณีการกินโสลด เป็นพิธีกรรมที่ทำหลังจากลงปลูกข้าวและพืชไร่ไปแล้ว ประมาณ ๓ เดือน ช่วงเดือนกรกฎาคม เพื่อเอาขวัญพืชไร่ที่กำลังเจริญงอกงาม

๒. ประเพณีกินดอกแดง เป็นพิธีกรรมเอาขวัญข้าวและพืชไร่ เมื่อเก็บเกี่ยวนำเข้าสู่ยุ้งฉางแล้ว เพื่อฉลองด้วยความยินดีปรีดาที่ได้ผลผลิต เป็นการเลี้ยงโดยบอกกล่าวผีบรรพบุรุษ ผีไร่ โดยแต่ละครอบครัวจะนำข้าวปลาอาหาร ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นหมู ไก่ เหล้า ดอกไม้ เทียน มารวมกันแล้วให้ผู้นำหมู่บ้าน หรือหมอฟีกกล่าวขอให้ผีบรรพบุรุษปกป้องคุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุข มีน้ำ มีข้าว มีพืชผลอุดมสมบูรณ์ ไม่มีแมลง สัตว์ป่ามารบกวน แล้วจะมีการรับประทานอาหาร ค่ำเหล้าร่วมกัน และภายใน ๒ วันห้ามไปไหน ซึ่งเรียกว่า การอยู่กรรม

การละเล่นพื้นบ้านของชาวลัวะ คือ “การตีพิ” พิเป็นเครื่องดนตรีที่ทำด้วยไม้ไผ่ (ไม้เสี้ย) ตัดเป็นท่อน ๆ ท่อนละ ๑ ปล้อง หลายขนาดตามระดับเสียง ใช้มีดปาดปลายให้เฉียง เคาจะจะมีเสียงไพเราะ เกิดจากชาวบ้านเดินทางกลับจากไร่ ระหว่างทางก็ตัดไม้ไผ่ริมทางและเคาะ เป็นการแก้เหงา เพลิดเพลิน สืบความเหน็ดเหนื่อยได้ ปัจจุบันชาวลัวะมักนำการละเล่นตีพิ ออกแสดงในงานเทศกาลต่างๆ ที่จัดขึ้นทั้งในระดับตำบล และอำเภอโดยมีการประยุกต์ทำทางประกอบจังหวะการตีพิด้วย

๓.๓.๒ กลุ่มชาติพันธุ์ขมุ

ขมุ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ตามบริเวณชายแดนไทย-ลาว ใต้อพยพหนีภัยผู้ก่อการร้ายไปมาในพื้นที่ใกล้เคียง ในเขตตำบลห้วยโก๋น อำเภอเฉลิมพระเกียรติ มีชาวขมุอาศัยอยู่ที่บ้านใหม่ไชยสงคราม และมีประชากรประมาณ ๒๐๐ คน

บ้านใหม่ไชยณรงค์ เดิมชื่อว่าบ้านสบปาง ขึ้นกับตำบลปอน อำเภอทุ่งช้าง ซึ่งอยู่ลึกไปในป่า ต่อมามีการขยายตัวของประชากรเพิ่มมากขึ้น ที่อยู่เดิมคับแคบ ประกอบกับมีภัยจากก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ ปลูกกระดุมและรบกวน พลโทศิริ ทิวะพันธุ์ จึงได้ผลักดันให้ชาวบ้านสบปางย้ายขึ้นมาอยู่ตามแนวถนน เมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๕๒๔ เพื่อความปลอดภัยและคุ้มครองได้สะดวก ต่อมา มีทหารลาวแดงมาข่มขู่ผู้นำหมู่บ้าน ทำให้ประชาชนขวัญเสีย จึงย้ายถิ่นฐานไปอยู่ที่บ้านน้ำเลียง อำเภอทุ่งช้าง จนกระทั่ง ปี พ.ศ. ๒๕๒๘ ชาวบ้านสบปางที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านน้ำเลียงจึงได้อพยพกลับขึ้นมาอยู่ในพื้นที่ปัจจุบันอีกครั้ง ต่อมาทางการได้ชักชวนให้ย้ายที่อยู่ขึ้นมาอยู่ใกล้ถนนที่ตัดผ่านไปบ้านห้วยโก๋น (นาย สิงห์ เกษตรสังข์, สัมภาษณ์, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๔๘)

ภาษาขมุอยู่ในตระกูลออสโตรเอเชียติก สาขามอญ-เขมร และอยู่ในสาขาย่อยขมุอิก มีผู้พูดกระจายในวงกว้างทางค้ำเหนือของเอเชียอาคเนย์ นับได้ว่าเป็นภาษาที่มีความสำคัญมาก ภาษาหนึ่งของตระกูลภาษาออสโตรเอเชียติก ทั้งในแง่ของจำนวนผู้พูด ประวัติศาสตร์ และภาษาศาสตร์ เชื่อกันว่าภาษาในตระกูลออสโตรเอเชียติกเป็นภาษาดั้งเดิมของดินแดนสุวรรณภูมิก่อนการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มไต (สุวิไล เปรมศรีรัตน์, ๒๕๔๑: ๘) นอกจากภาษาขมุแล้ว ชาวขมุบ้านใหม่ไชยณรงค์ ยังสามารถพูดได้หลายภาษา คือ ภาษาลัวะ และคำเมือง (ในขณะที่ชาวลัวะพูดและเข้าใจภาษาขมุได้เพียงบางคำ ชาวไทลื้อไม่เข้าใจและพูดภาษาขมุไม่ได้เลย)

การแต่งกาย ผู้หญิงขมุจะสวมเสื้อแขนกระบอกสีทึบ ตกแต่งด้วยลูกปัด และด้ายที่มีสีฉูดฉาด เรียกว่า “ว้ายแครบ” ใส่ผ้าซิ่นดำ ผู้ชายจะแต่งกายคล้ายคนพื้นเมืองทั่วไป คือ ใส่เสื้อหม้อห้อม เรียกว่า “ว้ายหม้อห้อม” ใส่กางเกงหม้อห้อม เรียกว่า “ซงหม้อห้อม” ปัจจุบันทั้งหญิงและชายจะแต่งกายตามสมัยนิยม จะมีโอกาสแต่งชุดประจำเผ่าก็ต่อเมื่อมีงานเทศกาลที่ทางราชการขอความร่วมมือให้แต่งกายเพื่อนำไปแสดงในงาน

ลักษณะความเชื่อของชาวขมุ ตามหลักฐานทางราชการชาวขมุนับถือศาสนาพุทธและในหมู่บ้านก็มีที่พำนักสงฆ์สำหรับประกอบศาสนกิจเป็นประจำ ในขณะที่เดียวกันชาวขมุก็มีความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ เวทมนตร์คาถา ขมุมีความเชื่อว่าถ้าผู้ใดมีคาถาอาคมเก่งกล้า ก็สามารถควบคุมปรากฏการณ์ต่างๆ ได้ และใช้เป็นภูมิปัญญาในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บได้ เช่น คาถาแกงูพิษกัดคาถาช่วยหญิงให้คลอดบุตรง่าย ตลอดจนทำให้ศัตรูเกิดพิษภัยได้

ผีที่อยู่ในระบบความเชื่อของชาวขมามีมากมาย เช่น ผีบรรพบุรุษ ผีบ้านผีเรือน ผีไร่ ผีเจ้าพง ผีปิง ผียา และผีตะวัน ซึ่งความเชื่อเกี่ยวกับผีต่าง ๆ เหล่านี้ มีส่วนเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนขมุหลายประการทั้งในด้านการทำางาน การประกอบอาชีพ การรักษาโรค ฯลฯ

ชาวขมมีประเพณีและพิธีกรรมของกลุ่มชน เรียกว่า “ฮิดขมุอิ” ทั้งนี้ชาวขมบ้านใหม่ไชยสงครามมีประเพณีอย่างหนึ่งคล้ายกับของชาวลัวะ นั่นคือ ประเพณีกินคอกค้าย คอกแดง ซึ่งนับเป็นประเพณีปีใหม่ของชาวขม จะทำกันก็ต่อเมื่อชาวบ้านได้เก็บเกี่ยวข้าวไร่เสร็จแล้ว เป็นการเรียกขวัญข้าวโดยการสู่ขวัญ ทำในเดือนธันวาคม (สำนักงานศึกษาธิการอำเภอเฉลิมพระเกียรติ, ๒๕๔๕:๑๐) นอกจากนี้ชาวขม ยังมีพิธีกรรมอันเนื่องมาจากความเชื่อเรื่องผีหลายพิธีกรรม เช่น พิธีเลี้ยงผีเจ้าพงซึ่งถือเป็นพิธีกรรมสำคัญในระดับหมู่บ้าน

การแสดงพื้นบ้านของชาวขม บ้านใหม่ไชยสงครามคือการขับเพลงหรือการร้องเพลงประจำเผ่า ทั้งชายและหญิงจะสามารถขับเพลงได้ ปัจจุบันผู้ที่สามารถร้องเพลงประจำเผ่าได้คือนายเลิศ ฮังคำ และนายสิงห์ เกษตรสังข์ ส่วนเครื่องดนตรีของขม ก็คือ “พิ” ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีที่ประดิษฐ์จากไม้ไผ่และวิธีการตีเหมือนของชาวลัวะ

๓.๓.๓ กลุ่มชาติพันธุ์เหาะ (เฮาะ)

บรรพบุรุษของเหาะ เป็นคนพื้นเมืองเหนือ อพยพมาจากเชียงใหม่ มีภาษาพูดแบบคนเมืองเหนือและเอื้อนช้า ๆ เสียงเบา สำเนียงคล้ายเชียงใหม่ลำพูน นับถือศาสนาพุทธ แต่มีความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ ผี ซึ่งมีพิธีกรรมต่าง ๆ ในรอบปี มีประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตเหมือนคนเหนือทั่ว ๆ ไป เนื่องจากสมัยก่อนนั้น มีการสู้รบระหว่างชนเผ่าและเมืองต่างๆ เช่น พวkm่าน เป็นต้น พวกเหาะเป็นคนรักสงบ ไม่ชอบสงครามใหญ่ จึงได้อพยพมาอยู่เมืองน่าน ตั้งถิ่นฐานอยู่มาถึงบริเวณปัจจุบันคือบริเวณตำบลปอน อำเภอทุ่งช้าง และบางส่วนอพยพไปตั้งถิ่นฐานที่เมืองเชียงแสน จังหวัดเชียงราย เมืองเชียงฮ่อน เชียงลม สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ส่วนพวกที่เดิมอยู่บ้านน้ำเลียงก็พากันทยอยอพยพมาทำมาหากิน ทำไร่ อยู่บ้านป็น และบ้านปางหก ตำบลห้วยโก๋น อำเภอเฉลิมพระเกียรติ (สำนักงานศึกษาธิการอำเภอเฉลิมพระเกียรติ, ๒๕๔๕:๗)

ที่มาของคำว่าเหาะ บางตำนานเล่าว่า ประมาณปี พ.ศ. ๒๓๗๐ ท้าวเพชร หัวหน้าหมู่บ้านคนแรกของบ้านปอน (ตามตำนานเชื่อว่ามาจากบ้านหัวเวียงใต้ อำเภอเมืองน่าน) ได้ขึ้นมาล่าสัตว์ที่ตำบลปอน ไปพบคนป่า เป็นชาย ๓ คน หญิง ๒ คน ไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง ไม่มีภาษาพูด พบบริเวณวัดเม็ง อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของบ้านปอน (ปัจจุบัน) ท้าวเพชรจึงนำคนป่าทั้งหมดไปถวายเจ้าเมืองน่าน เพื่อเป็นทาสรับใช้ เจ้าเมืองน่านได้ตอบแทนน้ำใจและความดี จึงได้คืนคนป่าให้ท้าวเพชร ชาย ๑ คน หญิง ๑ คน นำกลับมาอยู่บ้านปอน

อีกตำนานเล่าว่า เจ้าเมืองน่านเห็นความดีของพระยาปอน ที่ได้ส่งส่วยเป็นประจำ จึงให้ทาสมารับใช้จำนวน ๖ คู่ เป็นคนที่มาจากเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงราย แพร่ น่าน เมืองละ ๑ คู่ เพื่อมารับใช้ ทำให้มีข้อสันนิษฐานสาเหตุที่ชาวบ้านปอนเรียกคนพวกนี้ว่า “เฮาะ” น่าจะมาจากคำว่า “เปี๊ยะ” ของภาษาคนพื้นเมือง ที่หมายถึงรวมกัน และคำว่า “เปี๊ยะ” ภาษาพื้นเมืองก็มาจากคำว่า “ฮอม” ชาวบ้านจึงเรียกคนพวกนี้ว่า “เฮาะฮอม” หมายถึงเอามารวมกัน ซึ่งต่อมา ปี พ.ศ. ๒๔๕๔ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประกาศเลิกทาส พระยาปอนจึงได้อพยพทาสนี้ไปตั้งบ้านเรือนที่บ้านห่านน้ำปอน หรือบ้านขุนน้ำปอน ต่อมาย้ายมาอยู่บ้านห้วยหอย หรือบ้านไร่ไทรงาม ตำบลปอน อำเภอทุ่งช้างในปัจจุบัน (สำนักงานศึกษาธิการอำเภอทุ่งช้าง, ๒๕๔๕ : ๗-๘)

ปัจจุบันชาวเหาะในอำเภอเฉลิมพระเกียรติ มีประมาณ ๕๐๐ คน (๑๔๐ ครัวเรือน) โดยอาศัยอยู่ในเขตบ้านปางหก และบ้านปิ่น ตำบลห้วยโก๋น ชาวเหาะมีวิถีชีวิตที่ไม่ค่อยกระตือรือร้นค่อนข้างเฉื่อยชา ใช้ชีวิตเรียบง่าย ผู้หญิงจะแต่งกายคล้ายกับไทลื้อ ผู้ชายนุ่งผ้าด้าย ใส่เสื้อหม้อห้อม

การแต่งงานของชาวเหาะคล้ายคนภาคเหนือ แต่เมื่อแต่งงานแล้วฝ่ายชายจะมาอยู่บ้านฝ่ายหญิง ไม่เช่นนั้นแล้วจะผิดผี ห้ามทะเลาะวิวาทระหว่างสามีภรรยา ถ้ามีการหย่ากัน ฝ่ายผิดจะเสียค่าปรับสินไหมเป็นเงินตามฐานะและอัศภาพ ส่วนพิธีศพ เมื่อบ้านไหนมีคนตาย ญาติจะไปช่วยงานศพ ผู้หญิงเมื่อขึ้นบนบ้านจะร้องให้เปล่งเสียงออกมาดังๆ จะมีการตั้งศพไว้ไม่เกิน ๑ คืน

๓.๓.๔ กลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ

ลื้อ หรือไทลื้อ คือ กลุ่มชาติพันธุ์หนึ่ง ซึ่งอยู่ในกลุ่มภาษาตระกูลไท เชื่อกันว่ามีถิ่นฐานเดิมอยู่ในเขตดินแดนสิบสองปันนา มณฑลยูนนาน ประเทศจีนตอนใต้ ปัจจุบันพบว่ามีไทลื้อกระจายอยู่ทั่วไปทั้งในเขตจีน พม่า และลาว และบริเวณภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยตามหมู่บ้านต่างๆ ในแถบจังหวัดพะเยา เชียงราย ลำพูน ลำปาง เชียงใหม่ แพร่และน่าน (กรมศิลปากร, ๒๕๓๐: ๔๑)

ในตำบลห้วยโก๋น อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่าน มีชาวไทลื้ออยู่ที่บ้านห้วยโก๋น ซึ่งเป็นชาวไทลื้อที่อาศัยอยู่ดั้งเดิมและอีกส่วนหนึ่งอพยพมาจากเมืองเงิน หงสา สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เนื่องจากประวัติศาสตร์เมืองเหล่านี้เป็นของไทย มาเสียดินแดนส่วนนี้จากกรณีสงครามอินโดจีนที่ไทยต้องเสียดินแดนฝั่งขวาของแม่น้ำโขงให้แก่ประเทศฝรั่งเศสซึ่งปกครองประเทศลาวอยู่ในขณะนั้น

ชาวไทลื้อบ้านห้วยโก๋น ใช้ภาษาไทลื้อ จัดอยู่ในกลุ่มตระกูลภาษาไท มีสำเนียงการพูดแตกต่างออกไป มีอักษรเขียนใช้ในภาษาของตนซึ่งมีวัฒนธรรมมาจากภาษาล้านนา เรียกว่า “ตัวเมือง” ปัจจุบันจะใช้กันเฉพาะผู้สูงอายุและในโรงเรียนที่มีการส่งเสริมให้นักเรียนเรียนเป็นวิชาเลือก

อาหารพื้นบ้านของชาวไทลื้อ ส่วนใหญ่ก็เป็นชนิดเดียวกันกับคนเมืองเหนือทั่วไป คือบริโภคข้าวเหนียวเป็นหลัก และรับประทานกับอาหารที่หาได้จากธรรมชาติตามฤดูกาล เช่น แกงผักแกงหน่อไม้ แกงแค แกงบอน น้ำพริก ห่อนึ่งไก่ (สำหรับน้ำจืด) ฯลฯ

แม้ชาวไทลื้อ จะนับถือศาสนาพุทธ แต่ก็มีความเชื่อไสยศาสตร์ ภูตผี มีพิธีกรรมตามความเชื่อเพื่อผ่อนคลายความทุกข์กังวล ก่อให้เกิดความสบายใจ เช่น การสะเดาะเคราะห์ สืบชะตา ทูนขวัญบายศรี การเลี้ยงเจ้าพ่อม้าขาว เจ้าพญาหลวงหาญ เจ้าพญาจอมผา และเจ้าตุ้มหอม

พิธีกรรมที่สำคัญของชาวไทลื้อ คือ พิธีสงกรานต์ พิธีจุดบั้งไฟ พิธิตานก่วยสลาก พิธีตั้งธรรมหลวง (เทศน์มหาชาติ) พิธีสืบชะตาหลวง เป็นต้น ส่วนใหญ่ชาวไทลื้อจะปฏิบัติตามประเพณีพิธีกรรมที่สืบทอดมาอย่างร่วมแรงร่วมใจ โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุ ในขณะที่เยาวชนหรือเด็กนักเรียนก็มีโอกาสเข้าร่วมพิธีกรรมต่างๆ โดยได้รับการส่งเสริมจากทางโรงเรียน หากมีเทศกาลสำคัญ เช่น วันออกพรรษา งานบุญกฐิน นักเรียนทั้งโรงเรียนจะแต่งกายด้วยชุดไทลื้อมาร่วมงาน

การละเล่นบางอย่างของชาวไทลื้อ เช่น การละเล่นขว้างมะกอนแก่น (คล้ายกับการเล่นลูกข่าง ใช้ผ้าผูกเป็นก้อนกลม มีชายไว้ถือโยนไปมาระหว่างหนุ่มสาว เล่นในเดือน ๗ เดือน ๘) ปัจจุบันหาดูได้ยาก เนื่องจากขาดแคลนสถานที่ในการเล่น และไม่ค่อยได้รับความนิยมเหมือนในอดีต การแสดงพื้นบ้านที่ยังคงดำรงอยู่ในชาวไทลื้อ บ้านห้วยโก๋น คือ การฟ้อนเจิง ดบมะผาบ และการขับลื้อ

๔. บ้านห้วยโก๋น

ที่ตั้งและอาณาเขต

บ้านห้วยโก๋น ตั้งอยู่หมู่ที่ ๑ ตำบลห้วยโก๋น อำเภอเฉลิมพระเกียรติ อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอ ๔ กิโลเมตร ห่างจากตัวจังหวัดน่าน ๑๔๐ กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมด ๔,๔๐๐ ไร่ ชื่อหมู่บ้านมาจากลำห้วยโก๋น หมายถึงลำห้วยที่ช่วงหนึ่งไหลผ่านรูกลงทะเลออกมา

บ้านห้วยโก้นมีอาณาเขตติดต่อกับหมู่บ้านและประเทศใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ทิศใต้ ติดกับแม่น้ำน่าน

ทิศตะวันออก ติดกับบ้านห้วยทรายขาว

ทิศตะวันตก ติดกับบ้านใหม่ไชยสงคราม

สภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศ

สภาพพื้นที่เป็นภูเขา ป่าไม้ ชาวบ้านตั้งบ้านเรือนตามไหล่เขา ไม่มีที่ราบมีแม่น้ำน่านไหลผ่านทางทิศใต้ของหมู่บ้าน สภาพอากาศมีฝนตกชุกตั้งแต่เดือน พฤษภาคม- ตุลาคม ฤดูหนาวอากาศหนาวมาก อุณหภูมิประมาณ ๑๐ องศาเซลเซียส ฤดูร้อนอากาศค่อนข้างสบาย ไม่ร้อนจัด

การคมนาคม

การเดินทางจากตัวจังหวัด ใช้เส้นทางหลวงหมายเลข ๑๐๘๐ โดยรถยนต์ประจำทาง มีตลอดวันถึงตำบลปอน อำเภอทุ่งช้าง เดินทางต่อด้วยรถยนต์รับจ้าง ถึงบ้านห้วยโก้น

อาชีพ

ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น ทำไร่ข้าวโพด ไร่เชิง เลี้ยงสัตว์บ้าง เล็กน้อย ทอผ้าไหมฝ้าย ผลผลิตการเกษตรราคาต่ำมาก

ประชากรและการปกครอง

ประชากรบ้านห้วยโก้น เป็นชาวไทยเชื้อ มีเผ่าเหาะปนอยู่บ้างเพียงส่วนน้อย โดยบ้านห้วยโก้นแบ่งการปกครองออกเป็น ๖ คຸ້ມ ดังนี้

ตารางที่ ๑ แสดงจำนวนประชากรแต่ละคຸ້ມในหมู่บ้านห้วยโก้น

ที่	ชื่อคຸ້ມ	จำนวนครัวเรือน	ชาย	หญิง	รวม
๑	เอื้องฟ้า	๓๕	๕๒	๘๔	๑๓๕
๒	เอื้องคอย	๓๑	๔๕	๖๗	๑๑๖
๓	บัวตอง	๓๐	๖๖	๗๖	๑๔๒
๔	กุหลาบป่า	๔๔	๖๗	๗๘	๑๔๕
๕	ชบาทอง	๓๕	๖๒	๗๓	๑๓๕
๖	ชบาไพร	๓๕	๖๕	๖๕	๑๓๐
รวม		๒๑๐	๓๖๕	๔๔๓	๘๐๘

ที่มา : นายอินเบ็ก ขศทวงศ์ ผู้ใหญ่บ้านบ้านห้วยโก้น ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๕๐

ในหมู่บ้านห้วยโก๋น มีสถานที่ราชการหรือหน่วยงานที่สำคัญ คือ

๑. วัดห้วยโก๋น อยู่ระหว่างการขอจัดตั้งให้ถูกต้องตามกฎหมาย
๒. วัดป่าเฉลิมพระเกียรติ
๓. โรงเรียนบ้านห้วยโก๋น (ขยายโอกาส)
๔. โรงเรียนมัธยมพระราชทานเฉลิมพระเกียรติ (โรงเรียนประจำอำเภอ)
๕. สำนักงานสาธารณสุขประจำอำเภอ/ตำบล
๖. โรงพยาบาลอำเภอเฉลิมพระเกียรติ
๗. สถานีตำรวจอำเภอเฉลิมพระเกียรติ
๘. ที่ว่าการอำเภอเฉลิมพระเกียรติ

๕. ประวัติและความเป็นมาของชาวไทลื้อ บ้านห้วยโก๋น

ไทลื้อมีถิ่นฐานเดิมอยู่บริเวณชายแดนพื้นที่รอยต่อระหว่างสิบสองปันนา เชียงคอง ลาวและ
ล้านนา ไทลื้อได้อพยพเข้าสู่จังหวัดน่านเมื่อ ปี พ.ศ. ๒๓๓๓ (ธนิกานต์ ทาฮ้าย, ๒๕๔๕: ๑๕๖)

ไทลื้อที่อพยพมาในเขตชายแดนจังหวัดน่าน ส่วนใหญ่อพยพมาจากเมืองเงิน สาธารณรัฐ
ประชาธิปไตยประชาชนลาว ในราวปีพ.ศ. ๒๔๑๘ ด้วยประชาชนชาวลาวได้หนีการปกครองแบบ
กษัตริย์ของฝรั่งเศสเข้ามาในประเทศไทยมาตั้งบ้านเรือนที่บ้านน้ำรี บ้านนาไคร้ และบ้านห้วยโก๋น
(ปัจจุบันบ้านน้ำรี คือบ้านน้ำรีพัฒนา บ้านนาไคร้อยู่ระหว่างบ้านน้ำซ้างกับบ้านกิ้วจันทร์ ขณะนี้
เป็นบ้านร้าง และบ้านห้วยโก๋น คือ บริเวณอ่างเก็บน้ำบ้านห้วยทรายขาว อำเภอเฉลิมพระเกียรติ)

ปี พ.ศ. ๒๔๘๐ อำเภอทุ่งช้าง ได้มีคำสั่งแต่งตั้ง นายยม มีสา เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก และ
ตั้งหมู่บ้านเป็น ๒ กลุ่ม คือกลุ่มบ้านสบห้วยโก๋นน้อยและบ้านสบแหว ขึ้นเป็นบ้านหมู่ที่ ๖ ตำบล
ปอน อำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน

ปี พ.ศ. ๒๔๘๒ - ๒๔๘๓ เกิดกรณีสงครามพิพาทอินโดจีน ทางกรมไทยจึงตั้งกำลัง
ทหารในแนวชายแดน ซึ่งเป็นบริเวณบ้านห้วยโก๋นในขณะนั้น

ปี พ.ศ. ๒๔๘๐ ชนกลุ่มน้อยที่อาศัยอยู่ในบ้านห้วยโก๋น หมู่ที่ ๖ ได้อพยพกลับไปอยู่เมือง
เงินประเทศลาว เหลือคงอยู่ที่เดิมประมาณ ๕๐ ครอบครัว ต่อมาอพยพไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่สบเกาะ
ทางทิศใต้ริมแม่น้ำน่าน

ปี พ.ศ. ๒๔๘๑ - ๒๔๘๒ เมืองเงิน ประเทศลาวถูกตีแตก จึงมีการอพยพหนีออกมาอีกครั้ง
คราวนี้หนีมาอยู่ร่วมกับชาวบ้านห้วยโก๋นที่บริเวณสบเกาะ โดยมินายทิ คณะทิพย์เป็นผู้ใหญ่บ้าน

ปี พ.ศ. ๒๔๕๖ - ๒๔๕๗ นายอำเภอจันทร์ แผลงศร นายอำเภอทุ่งช้างขณะนั้นได้ขึ้นมาตรวจเยี่ยมพบว่าราษฎรอยู่กันอย่างกระจัดกระจายจึงสั่งให้เข้ามาอาศัยอยู่รวมกันเป็นกลุ่มตั้งหมู่บ้านขึ้นที่บ้านห้วยแห้ว ประมาณ ๑ ปี จึงรวบรวมได้สำเร็จและจัดให้ทำทะเบียนราษฎรให้แก่ประชาชนจนครบ

ปี พ.ศ. ๒๕๑๑ - ๒๕๑๒ หมู่บ้านตามแนวชายแดนไทย - ลาว บริเวณอำเภอทุ่งช้าง อำเภอบ่อเกลือ ถูกรุกรานโดยผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ ขณะนั้นนายสนิท รุจิณรงค์ นายอำเภอทุ่งช้างได้สั่งให้มีการช่วยเหลือราษฎรที่อาศัยอยู่ตามแนวชายแดนอย่างเต็มที่ นายทอง มีสา ผู้ใหญ่บ้าน ได้อพยพลูกบ้านมาอยู่ที่บ้านปอน ตำบลปอน อำเภอทุ่งช้าง เมื่อวันที่ ๑๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๒ และต่อมาได้ขยับขยายไปอยู่บ้านหลายทุ่ง อำเภอทุ่งช้าง สำหรับราษฎรอีกพวกหนึ่งอพยพไปอยู่ประเทศลาว และต่อมาประเทศลาวได้เปลี่ยนแปลงการปกครอง

ปี พ.ศ. ๒๕๑๘ ราษฎรที่ลงมาอยู่บ้านปอน ต่างทยอยกลับไปอยู่บ้าน ห้วยโก้นอีกรั้งหนึ่งรวมทั้งราษฎรที่ไปอยู่ประเทศลาวด้วย สาเหตุที่กลับไปอยู่บ้านห้วยโก้นเพราะไม่มีที่ทำมาหากินความเป็นอยู่ลำบาก จนกระทั่งเมื่อ วันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๑๘ ฐานปฏิบัติการบ้านห้วยโก้น ถูกโจมตีอย่างหนักจากคอมมิวนิสต์จนฐานแตก ราษฎรจึงอพยพไปอยู่บ้านปอน บ้านหลายทุ่ง บ้านน้ำเลียง เพื่อความปลอดภัย

ปี พ.ศ. ๒๕๒๑ นายกอบกุล ทองลงยา นายอำเภอทุ่งช้าง และร้อยเอกประดิษฐ์ เชี่ยวทอง (ยศในขณะนั้น) ได้มาปรึกษากับนายชอน สุทธิโวหาร ผู้ใหญ่บ้านหลายทุ่ง เพื่อนำชาวบ้านของหมู่บ้านหลายทุ่งไปตั้งหมู่บ้านแห่งใหม่ ที่บ้านห้วยโก้น หลังเหตุการณ์สู้รบสงบลงเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๕ อย่างไรก็ตามยังมีชาวไทลื้ออีกกลุ่มหนึ่งที่ไม่ได้กลับขึ้นไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านห้วยโก้นแต่ยังคงดำรงชีวิตอยู่ในบ้านหลายทุ่ง ตำบลปอน อำเภอทุ่งช้างตามเดิม

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์จะเห็นได้ว่า แม้กลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ ตำบลห้วยโก้น อำเภอเฉลิมพระเกียรติ เป็นกลุ่มชนที่ต้องประสบกับภาวะการอพยพย้ายถิ่นหลายครั้งหลายครา แต่ชาวไทลื้อบ้านห้วยโก้นยังไม่ละทิ้งขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม สังเกตได้จากรูปแบบการดำเนินชีวิตที่ผูกพันกับพระพุทธศาสนา การปฏิบัติตามประเพณีพิธีกรรม การเล่าขานตำนาน การนับถือผีบรรพบุรุษ ผีเฮิน การแต่งกายรูปแบบไทลื้อ การผลิตผ้าทอ การฟ้อนเจิง ดบมะผาบ และ การขับลื้อ เป็นต้น